

Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig

(Budapest, Wolters Kluwer, 550 oldal,
ISBN 978 963 295 597 1)

Hiánypótló munka Buzinkay Géza könyve, mert ez idáig nem volt a magyar sajtó történetét a kezdetektől az ezredfordulói feldolgozó monografikus összefoglaló munka.

A Magyar Tudományos Akadémia *A Magyar sajtó története* (főszerk. Szabolcsi Miklós, Budapest, Akadémiai, 1979–1985) című többkötetes feldolgozása csak 1892-ig tárgyalja a magyar sajtó történetét, az azt követő időszakok vonatkozásában a vállalkozás nem folytatódott. Többen több helyen leírták már, hogy a sorozat folytatása aligha várható, legalábbis a megkezdett keretek között biztosan nem. A Márkus László szerkesztésében 1977-ben megjelent *A magyar sajtó története* (Budapest, Tankönyvkiadó), valamint a Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor tollából – több kiadásban is – megjelent szintén *A magyar sajtó története* (Budapest, MŰOSZ, 1994) címet viselő könyvek a kezdetektől adnak vázlatos ismertetést, elsősorban azzal a céllal, hogy az oktatásban pótolják némiképp a nagyobb ívű összefoglaló munka hiányát. Ezen műveken kívül az 1892 utáni időszak sajtótörténetéből csak egy-egy korszakkal vagy témakörrel foglalkozó rövidebb-hosszabb cikk, tanulmány, újabban már néhány részterületet feldolgozó könyv áll rendelkezésre, amelyek azonban korántsem fedik le a magyarországi sajtótörténet még meglévő fehér foltjait.

A magyar sajtó történetének megírása különösen nehéz feladat. Az olyan kérdések megválaszolásán túl, hogy mit is értsünk sajtótörténeten (az egyes sajtóorgánumok történetét, a lapok tartalmi elemzését, az újságírás és az újságírók történetét, az olvasók és az újságok viszonyát, a sajtószabadság helyzetének bemutatását, a hatalom és a sajtó kapcsolatát stb.), a történész munkáját megnehezíti az a körülmény is, hogy a magyar sajtó történetének forrásai meglehetősen hiányosan állnak rendelkezésre, csak szórányosan maradtak fenn a közigazgatás központi szerveinek sajtóigazgatással kapcsolatos iratai, a lapok szerkesztősegeinek és kiadóinak irattárai, levéltárai stb. „Teljes” kép felrajzolása éppen ezért csaknem lehetetlen vállalkozás. Buzinkay Gézát több évtizedes sajtótörténeti és oktatói tevékenysége mintegy predestinálja a feladat elvégzésére.

A szerző könyvét ún. „első generációs” médiumtörténetként értelmezi, vagyis az egyik médium, a nyomtatott sajtó intézményének és produktumainak bemutatására vállalkozik. Felhasználja a szakirodalom eredményeit, és emellett meglévő hézagok betöltésére empirikus alapkutatásokat is elvégez. Reményei szerint a kötet megalapozása lehet egy szintetikus médiatörténetnek, amely a nyomtatott sajtón kívül a többi médium történetének bemutatását is elvégzi.

Buzinkay Géza a sajtónak – tartalmából kiindulva – hármaskörű funkciót tulajdonít: „informálás, véleményformálás és szórakoztatás”. Ez a funkcionális felfogás határozza aztán meg, hogy a sajtótörténet mely szegmenseivel foglalkozik elsősorban a könyvben. Kitüntetett figyelmet kapnak a sajtótartalmak előállítói: az újságírók és a szerkesztők; a sajtóüzem fenntartói: a kiadók és a kiadói üzlet. Sok szó esik ezek felügyeletéről, szabályozásáról (sajtóigazgatás és -politika), a sajtótermékek sokszorosításáról, a lapterjesztésről (előfizetés, kolportázs stb.). Olvashatunk az információ szerkesztőségeihez való eljutásának fejlődéséről (alkalmi levelezőktől a hírirodákig). Ugyancsak nagy súllyal szerepel az egyes lapok történetének felvázolása, a különböző laptípusok és sajtóműfajok megjelenésének és szerepének bemutatása. A vizsgálódás köréből – természetesen – nem marad ki a sajtó létrehozásának végcélja, a fogyasztó, az olvasó sem.

Amint az *Előszó*ban a szerző is előrebocsátja, ezekről a szempontokról nem egyenlő súllyal esik szó, és teljességet sem tud ígérni. Ennek oka – amint fentebb is érintettük – a rendelkezésre álló források hiányossága, illetve a sajtó történetével kapcsolatos ismeretek „kiegyenlítetlensége”. Fokozottan igaz ez az újságíró-társadalomra és az olvasóközönségre vonatkozó ismereteinkre.

A könyv fejezetinek beosztásánál a kronológiai rend érvényesül, ebben követi ugyan az akadémiai sajtótörténetet, az egyes korszakhatárokat azonban Buzinkay eltérően határozza meg. A reformkori sajtó történéseit taglaló fejezet címe például nem tartalmaz pontos korszakhatárokat, ezzel is a fejlődés folyamatát hangsúlyozva. Egy fejezetben tárgyalja az 1849 és 1867 közötti időszakot is, azzal az indoklással, hogy a törvénytelenesség tekintetében egységes volt az egész abszolútizmuskori sajtó, hiszen az 1848-as sajtótörvény végig hatályon kívül volt. A dualizmuskori sajtó korszakolásánál az 1880-as évek közepén lát Buzinkay cezúrát, ettől kezdve jelentkeztek ugyanis azok az újdonságok, amelyek megteremtették a modern tömegsajtót. Az első világháborút követő különböző színvetű forradalmak korát is egy egységként kezeli, záró korszakhatárnak az előzetes cenzúra 1921. decemberi eltörlését megtéve. Innentől kezdve egy fejezetbe kerül az ellenforradalmi rendszer sajtótörténete egészen az 1944-ben bekövetkező összeomlásig. A szerző maga is vitatható megoldásnak nevezi, hogy az 1945 és az 1989/90-es politikai rendszerváltozás közötti időszakot is egy nagy fejezet alá vonja. A koalíciós korszakban a demokratikus sajtó megteremtése illúzióknak bizonyult, helyette a diktatúra előkészítése játszódott le. Azt követően pedig a pártállam hozzáállása a sajtóhoz, annak lényegében csak propaganda- és agitációs szerepet szánva, változatlan volt, még ha annak megvalósításában az egyes korokban (Rákosi-, illetve Kádár-korszak) voltak is különbségek. A rendszerváltozás utáni időszak sajtótörténetének bemutatására a nem kellő történeti távlat hiánya miatt csak vázlatosan vállalkozik a szerző. Az egyes fejezeteken belüli alfejezeteknél viszont a kronológia helyett a tematikus szempont érvényesül (pl. A magyar nyelvű folyóiratok megszületése, A debreceni sajtó 1849-ben, A Borsszem Jankó és a politikai vicclapok, Első világháború: haditudósítás és hadicenzúra, Zsidótörvény, Sajtókamara és hintapolitika stb.).

A kötet – az említett magyar sajtótörténetek nyomdokaiban járva – kitekint a magyar sajtó nem magyar nyelvű magyarországi előzményeire is. A sajtó-történetírás hagyományosan az első magyar nyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó* 1780-ban történt elindulását tekinti a magyar sajtó születési időpontjának. Buzinkay figyelme kiterjed azonban arra is, hogy azután még évtizedekig jelen voltak a magyarországi latin nyelvű újságok, a hazai polgárság pedig még sokáig elsősorban németül olvasott. A hazai német nyelvű lapok pedig egészen a két világháború közötti időszakig jelentős szerepet játszottak a magyar sajtó történetében.

A sajtó megváltozott szerepe és feltételrendszere alapján Buzinkay a magyar sajtó történetét 1914-ig egy olyan felívelő pályaként látatja, amelyet a folyamatos gyarapodás jellemezett. Az azt követő időszak sajtótörténete viszont megszakításokkal terhes, amelynek már „nem volt ívé”. Amikor aztán – a szerző értékelése szerint – a rendszerváltás révén az írott sajtó új impulzusokat nyerhetett és társadalmi jelentősége is növekedhetett volna, akkor az új médiumok már megkezdték a nyomtatott újság visszaszorítását.

A szerző vizsgálódásának súlypontját az ún. politikai sajtó bemutatására helyezi, vagyis az olyan közélettel foglalkozó napilapokra, hetilapokra és folyóiratokra, amelyeket hivatásos újságírók, szerkesztők készítettek. Emellett persze egyéb, például szépirodalmi lapokról is szól, amennyiben azok társadalmi, művelődéstörténeti jelentősége azt megkívánja. A politikumnak az előtérbe állításából következik, hogy egy ilyen összefoglaló sajtótörténetben elsősorban a sajtóéletet, a sajtó fejlődését meghatározó „országos érdekű és terjesztésű” lapok bemutatása dominál. A mű értékét növeli, hogy emellett a szerző a lapirodalom szempontjából fontos vidéki, regionális sajtót sem hagyja elveszni látóköréből. Ugyancsak kiemelendő, hogy az első világháború végétől az egyes fejezetekben külön alfejezetek foglalkoznak az elszakított magyarság sajtóéletének főbb történéseivel, valamint az 1945 utáni magyar emigráció sajtóorgánumaira is kitékint. Ezzel Buzinkay könyve az első olyan magyar sajtótörténet, amely a 20. századi magyar sajtónak egészét (a hazai, a határon túli, illetve az emigráns magyar sajtót is) figyelembe veszi.

A kötet imponáló gazdagságú adatmennyiséget dolgoz fel. Csaknem hétszáz lap és folyóirat történetét tárgyalja rövidebben vagy hosszabban, mintegy másfélezer újságíró, szerkesztő és lapkiadó tevékenységét mutatja be részletesen vagy vázlatosan. A több korszakon keresztül is megjelenő sajtóorgánumok és a korszakokon átívelő tevékenységet kifejtő újságírók, szerkesztők és kiadók több fejezetnek is visszatérő szereplői. A róluk szóló „portré” megrajzolása annál a korszaknál történik, ahol a legjelentősebb volt a szerepük.

A könyv használatát megkönnyíti a kötetben tárgyalt újságcímek és személynevek mutatója.

Buzinkay Géza könyve a magyar sajtótörténetet tanulók és az érdeklődők körében is valószínűleg sokáig – méltán – a legforgatottabb kötetek egyike lesz.

PAÁL VINCE